

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ БЕЗПЕЦІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ, СУСПІЛЬСТВА, ДЕРЖАВИ В МЕЖАХ СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

CLASSIFICATION OF THREATS TO SAFETY OF PERSONALITY, SOCIETY AND STATE IN THE FRAMEWORK OF A SOCIOLOGICAL APPROACH

У статті здійснена спроба систематизації наявних у науковій літературі класифікацій загроз безпеці життєдіяльності, представлених у роботах Ю. Носкова, В. Василенка, В. Ярочкина, Я. Бузаної, С. Сулашкіна, С. Кордонського, Я. Маргуляна, Л. Крижановського, Л. Михайлова, П. Зикина, Д. Зеркалова та ін. Представлено авторське бачення процесу вивчення соціальних практик у межах структурно-функціонального підходу задля визначення різновидів загроз із урахуванням рівнів їх локалізації.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, загрози, класифікація, статичні та динамічні аспекти безпеки.

В статті реалізована попытка систематизації признаков классификации угроз безопасности жизнедеятельности, представленных в работах Ю. Носкова, В. Василенка, В. Ярочкина, Я. Бузаної, С. Сулашкіна, С. Кордонського, Я. Мар-

гуляна, Л. Крыжановского, Л. Михайлова, П. Зыкина, Д. Зеркалова и др. Представлено авторское видение процесса исследования социальных практик в рамках структурно-функционального подхода с целью определения разновидностей угроз с учетом уровней их локализации.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, угрозы, классификация, статические и динамические аспекты безопасности.

In the article an attempt of systematization of classification signs of threats to safety of life presented in the works of different researchers. Presents the author's vision of the study process of social practices in the framework of the structural-functional approach to identify forms of threats, taking account of levels of localization.

Key words: safety, threats, classification, static and dynamic aspects of security.

УДК 316.2.74(07)

Калашнікова Л.В.

к.соц.н., доцент кафедри соціології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Безпека життєдіяльності виступає в якості однієї з провідних характеристик й критеріїв функціонування та розвитку соціальних систем. Визначаючи її як складову частину втілення культури безпеки, що передбачає формування мотивації безпечної діяльності, комплексу знань й навичок розпізнавання можливих загроз, вміння реалізовувати дії щодо самозбереження, варто, в першу чергу, говорити про класифікацію загроз безпеці життєдіяльності, саме виходячи з можливості управління ними. Теоретична значимість такого підходу полягає в тому, що він дозволить змістити акцент у бік вивчення проблем співвідношення колективного й індивідуального, агентів і соціальної структури, тим самим аргументуючи переміщення дослідження загроз із периферії предметного поля соціології безпеки життєдіяльності до її центру.

Аналіз останніх досліджень. Поодинокі спроби здійснення класифікації загроз безпеці життєдіяльності представлені в роботах Ю. Носкова [10], П. Зикина [7], Д. Зеркалова [6], С. Кордонського [8], Я. Маргуляна [9], Л. Михайлова [3], Л. Крижановського [2], К. Фікона [1], А. Глена [5] та ін. Зокрема, В. Василенко [4] пропонує використання біосферно-екологічного підходу до здійснення класифікації загроз безпеці. Натомість В. Ярочкин, Я. Бузаної [12] зосереджують увагу на поведінковому підході. С. Сулашкін [11] у межах системного підходу пропонує як основу класифікації загроз вивчати інтереси особистості, суспільства, країни та можливості їх захисту.

Постановка завдання. Онтологічний статус загроз є остаточно невизначеним. Адже, зазвичай, вони виникають або існують поза межами соціокультурних, економічних, політичних, інформаційних та інших контекстів. Виклик стає загрозою за умови настання деструктивних наслідків. З іншого боку, і наслідки існують не самі по собі, а лише для конкретних суб'єктів та об'єктів, на функціонування та розвиток яких вони мають відобразитися. Наслідки можуть бути диференційовані за типами, соціальними групами, локальними співтовариствами, соціальними інститутами й навіть державами. Після ідентифікації загрози необхідно класифікувати, а потім ранжувати. Наступним кроком у процесі управління загрозами є нейтралізація, задля її здійснення необхідно мобілізувати відповідні ресурси й освоїти таким чином, щоб наслідки загроз були мінімальними. Метою даної статті є здійснення спроби систематизації наявних у науковій літературі класифікацій загроз безпеці життєдіяльності особистості, суспільства, держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Ю. Носкова, важливою умовою класифікації загроз безпеці життєдіяльності є механізм їх функціонування. Вплив загроз на об'єкт безпеки має визначений характер, що передбачає оцінку статичного й динамічного аспектів. Статичні аспекти передбачають визначення джерел (суб'єктів) та об'єктів загрози, а також засоби впливу перших на других. Натомість динамічні аспекти характеризуються наявністю: мети, яку переслідує суб'єкт загрози, впливаючи на об'єкт; інтенсивніс-

тю та характером впливу суб'єкту на об'єкт; кінцевим результатом та наслідками такого впливу [10].

Розвиваючи теорію ноосфери В. Вернадського, В. Василенко пропонує біосферно-екологічний (ноосферний) підхід до класифікації загроз, у межах якого він розглядає фундаментальні загрози існуванню людської цивілізації (див. рис. 1). Особливістю цього підходу є те, що головним суб'єктом, актором, агентом глобалізації на локальному, регіональному, національному, груповому, особистісному рівні прийняття рішень у моделі стійкого розвитку цивілізації виступає конкретна особистість.

Даний підхід дозволяє визначити саме динамічні аспекти впливу загроз на об'єкти безпеки (рис. 2).

У межах поведінкового підходу концепція безпеки особистості, запропонована В. Ярочкіним, Я. Бузаною, яскраво демонструє наявну сукупність загроз у системі «людина-соціальне середовище». Зазначені чинники носять, у першу чергу, соціально-психологічний характер і проявляються в поведінці людини в різних варіаціях. Вони можуть бути, з одного боку, стійкими й тривалими за часом дії, детермінованими незадоволеністю соціальним становищем, результатами трудової

Рис. 1. Модель стійкого розвитку цивілізації [4, с. 65]

Рис. 2. Концепція безпеки особистості [12, с. 77]

діяльності, байдужістю оточення. З іншого, – ситуативними, що виникають під впливом різного роду непорозумінь у взаємовідносинах. Негативний вплив зазначених чинників може виявлятися через поведінкові відхилення, натомість найпоширенішими наслідками є конфлікти, тривожність, страх, паніка й т. ін. Соціальна практика показує, що людина порушує правила безпечної життєдіяльності через незнання, невміння або небажання дотримуватися вимог безпеки [12, с. 78].

Визначаючи сутність особистості, суспільства і держави як об’єктів та суб’єктів безпеки,

в межах системного підходу С. Сулашкін зосереджує увагу на їх інтересах та можливості захисту, виділяючи сутнісні ознаки, характеристики в якості чинників безпеки (див. рис. 3, 4). Запропонований підхід дозволяє, рухаючись у напрямку від загроз безпеці життєдіяльності особистості до загроз функціонування й розвитку суспільства, країни, окреслити принципи їх структурування для кожного із зазначених соціальних об’єктів, виділяючи саме статичні аспекти впливу загроз на об’єкти безпеки.

Використання структурно-функціонального підходу до вивчення соціальних практик доз-

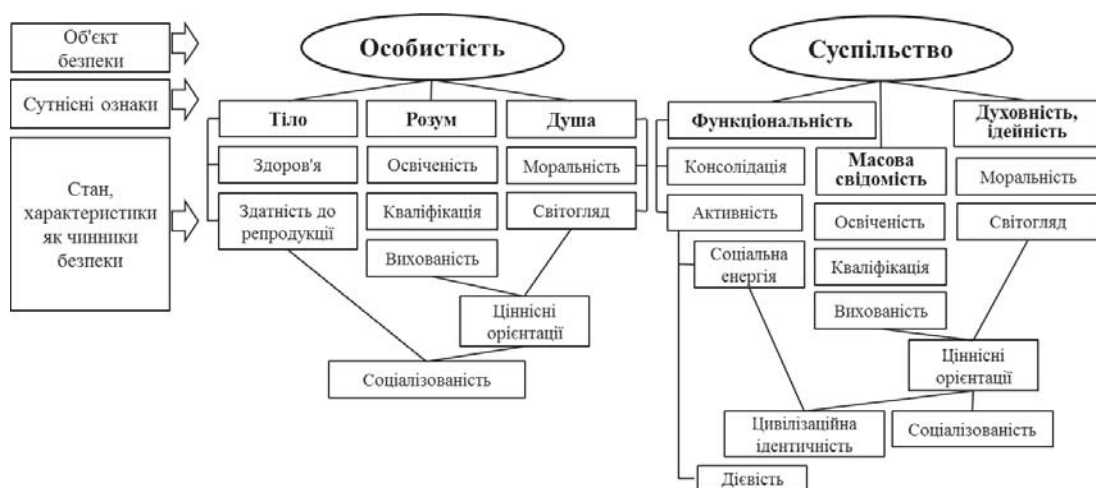

Рис. 3. Сутність особистості та суспільства як об’єктів безпеки [11, с. 18]

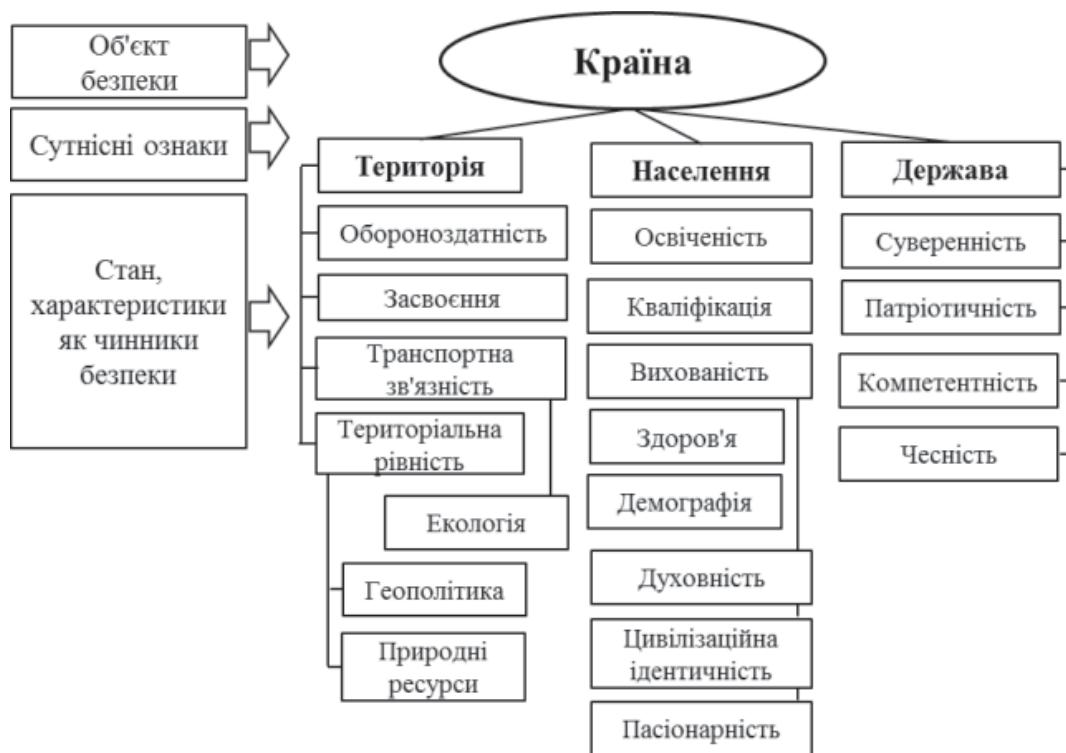

Рис. 4. Сутність країни як об’єкту безпеки [11, с. 19]

волило визначити можливості аналізу процесу забезпечення безпечного функціонування та розвитку особистості, суспільства на вертикальних рівнях з урахуванням локалізації явних/потенційних загроз на кожному з них. Цілком зрозуміло, що зазначені рівні взаємозв'язані один з одним. Коли мова йде про безпеку суспільства, то послідовність представлених чинників слід розглядати знизу – вгору, натомість для вивчення безпеки особистості – навпаки, згори – донизу.

Розглядаючи чинники метарівня, необхідно говорити, з одного боку, про стан оточуючого середовища та його придатність для безпечної життєдіяльності, з іншого, – про необхідність оптимальності використання потенціалу природних ресурсів, кліматичних зон. Можливість реалізації процесів ідентифікації, ранжування та мінімізації загроз на цьому рівні визначають об'єктивні чинники, подолати які на регіональному чи місцевому рівні практично неможливо (рис. 5).

Макрорівень характеризується наявністю суб'єктивних чинників (довіра до соціальних інститутів влади, їх відповідальність за реалізацію політики безпеки суспільства, громадянина, особистості, держави в цілому), якими варто керувати, оптимізуючи та покращуючи діяльність наявної системи безпеки. Мезорівень корелює з мікрорівнем, аналізуючи чинники на цьому рівні, варто говорити про споживання заради діяльності чи діяльність заради споживання. Чим вищим є рівень комфортності, доступності споживання матеріальних і нематеріальних благ, тим вищим повинен бути рівень суспільної й громадянської активності щодо забезпечення безпечного функціонування та розвитку.

Мікрорівень дозволяє схарактеризувати сферу діяльності особистості, що визначається як кліматичними умовами, так й історичними особливостями розвитку соціальних

спільнот, суспільства. Мова йде, в першу чергу, про просторовий розподіл соціально-економічних, політичних, соціокультурних благ і, як наслідок, можливість забезпечення продовольчої, демографічної, соціальної, економічної, екологічної та інших видів безпеки життєдіяльності. Натомість нанорівень відображає культуру безпечної поведінки, рівень розвитку таких компетенцій як сформованість комплексу знань і навичок сучасного розпізнавання можливих загроз безпеці, знання стандартних правил поведінки в екстремальних ситуаціях, вміння реалізовувати дії щодо самозбереження.

С. Кордонський вважає, що конституційною ознакою класифікації загроз виступають наслідки. У зв'язку із цим список типів загроз може як звужуватися, так і розширюватися залежно від наслідків кожного типу загроз, тобто від відносин між типами загроз [8, с. 9].

Говорячи про класифікацію загроз безпеці, С. Сулашкін, у першу чергу, пропонує поділити загрози за напрямом прояву на зовнішні (традиційні), які виступають у вигляді прямого силового впливу на об'єкти безпеки, та внутрішні (нетрадиційні), що являють собою несилкові способи підриву безпечної життєдіяльності [11, с. 21].

Я. Маргулян пропонує конструювати класифікацію загроз за їх джерелом, виділяючи природно-екологічні, техногенно-виробничі та соціальні загрози. Перший із зазначених видів загроз формується й діє під впливом природних і людських чинників. Природні проявляються в геологічних, кліматичних, біологічних та інших стихіях, що виникають незалежно від людської свідомості й волі. Разом із тим природно-екологічні загрози безпосередньо пов'язані з діяльністю людини, яка здійснює негативний вплив і порушує екологічний баланс, що тим самим ускладнює життя та загрожує вимиранням всього людства. Натомість

Рис. 5. Локалізація та взаємозв'язок загроз на вертикальних рівнях забезпечення безпеки життєдіяльності (розроблена автором)

техногенно-виробничі загрози виникають різнопланово. З одного боку, людина створює техніку й технічні системи, що впливають на природу, суспільство і самих себе у відповідності до свідомих або стихійних дій людини. З іншого, – сама техніка стає об'єктом небезпечних впливів природних сил, злочинних дій людини, що призводять до аварій і катастроф. Соціальні загрози є найскладнішим утворенням, оскільки включають у себе дії різноманітних соціальних груп, прикладом таких дій є злочинність, тероризм, екстремізм, націоналізм, згубна економічна політика, порушення прав і свобод громадян, деструктивний інформаційний вплив, зниження рівня культури, освіти тощо [9, с. 23].

Л. Крижановський пропонує ділити загрози на органічні (біологічні чинники, що виключають будь-яку людську діяльність), суборганічні (результат дії неживих природних сил) та суперорганічні (спричинені людським існуванням) [2]. Продовжуючи його міркування щодо класифікації загроз безпеці життєдіяльності, К. Фікон у групі суборганічних загроз виділяє космічні, кліматичні та тектонічні [1]. Натомість А. Глен, розуміючи під насиллям процес здійснення фізичного або психологічного впливу на процес мислення, поведінки і стан людей, пропонує класифікувати суперорганічні загрози за ступенем його присутності. Він виділяє загрози з насиллям (терористичні, нетерористичні) та без нього (загрози, створені людиною безпосередньо або опосередковано) [5].

Л. Михайлов вважає за доцільне класифікувати загрози за такими ознаками:

- 1) ступінь імовірності виникнення (реальні, потенційні);
- 2) спрямування (антропогенні, природні);
- 3) відношення до об'єкту впливу (зовнішні, внутрішні);
- 4) масштаб наслідків (глобальні, міжнародні, державні, регіональні, внутрішньодержавні, локальні, особистісні);
- 5) сфери суспільного життя (військові, політичні, економічні, соціальні, інформаційні, демографічні і т. д.);
- 6) спосіб та форма прояву (заяви, конкретні дії або сукупність обставин, що породжують небезпеку в перспективі й вимагають захисного реагування);
- 7) очікування впливу на об'єкт (раптові, очікувані з меншим або більшим інтервалом затримки) [3, с. 9].

П. Зікін виділяє такі види загроз безпеці життєдіяльності:

1. Відносно джерела загроз:
  - 1) за швидкістю розвитку (швидкоплинні, тривалі);
  - 2) за ступенем нанесення шкоди (значні, середні, незначні).
2. Відносно об'єкта безпеки:

1) за характером сприйняття (загрози, що активно, пасивно й нейтрально сприймаються);

2) за ступенем інформованості (об'єкт повністю чи частково інформований, неінформований);

3) за можливістю мінімізації, нейтралізації (об'єкт здатен повністю чи частково усунути загрозу або не здатен впоратися з нею);

4) за рівнем загрози для об'єкта (реальна, формальна, абстрактна);

5) за ступенем вивченості (відомі, невідомі);

6) за структурою організації (прості, складні);

7) за кількістю об'єктів, на які спрямована дія джерел небезпек і загроз (одноцільова, багатocільова) [7].

Д. Зеркалов визначає можливим класифікувати загрози за такими ознаками:

1) за джерелом походження (природні, техногенні, антропогенні, екологічні, соціальні, біологічні);

2) за часом виявлення негативних наслідків (імпульсивні, кумулятивні);

3) за наслідками, що спричинили (втома, зниження працездатності, захворювання, травми, аварії, смерть та ін.);

4) за нанесеними збитками (соціальні, технічні, екологічні, економічні);

5) за структурою (прості та похідні, що продовжуються взаємодією простих) [6, с. 16].

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи, зазначимо, що в науковій літературі існує кілька різних підходів до класифікації загроз безпеці життєдіяльності, але більшість із них відображають лише певний з її аспектів. Вважаємо за потрібне запропонувати зведену схему класифікації загроз, яка має відповідати полісемантичному характеру безпеки життєдіяльності як соціальному феномену. Подана дендрограма (див. рис. 6) дозволить розширити можливості статистичної оцінки основних індикаторів безпеки. Підвищення рівня інформаційно-аналітичного забезпечення, у свою чергу, сприятиме ефективності прийняття управлінських рішень щодо мінімізації наявних загроз.

Люди з їх тривогами, занепокоєннями, страхами, що виникають через наявні загрози їх життю, здоров'ю, соціальному статусу з боку природних, техногенних, соціальних агентів, являють собою особливий дослідницький інтерес. Адже для нейтралізації кожної із зазначених видів загроз мають створюватися відповідні структурні складові частини системи забезпечення безпеки життєдіяльності. Фактично саму структуру держави можна розглядати як об'єктивацію практичних уявлень про загрози, організаційне оформлення результатів їх прикладної класифікації. Так, існування природних загроз у структурі державного апарату відображено наявністю спеціалізованих ві-

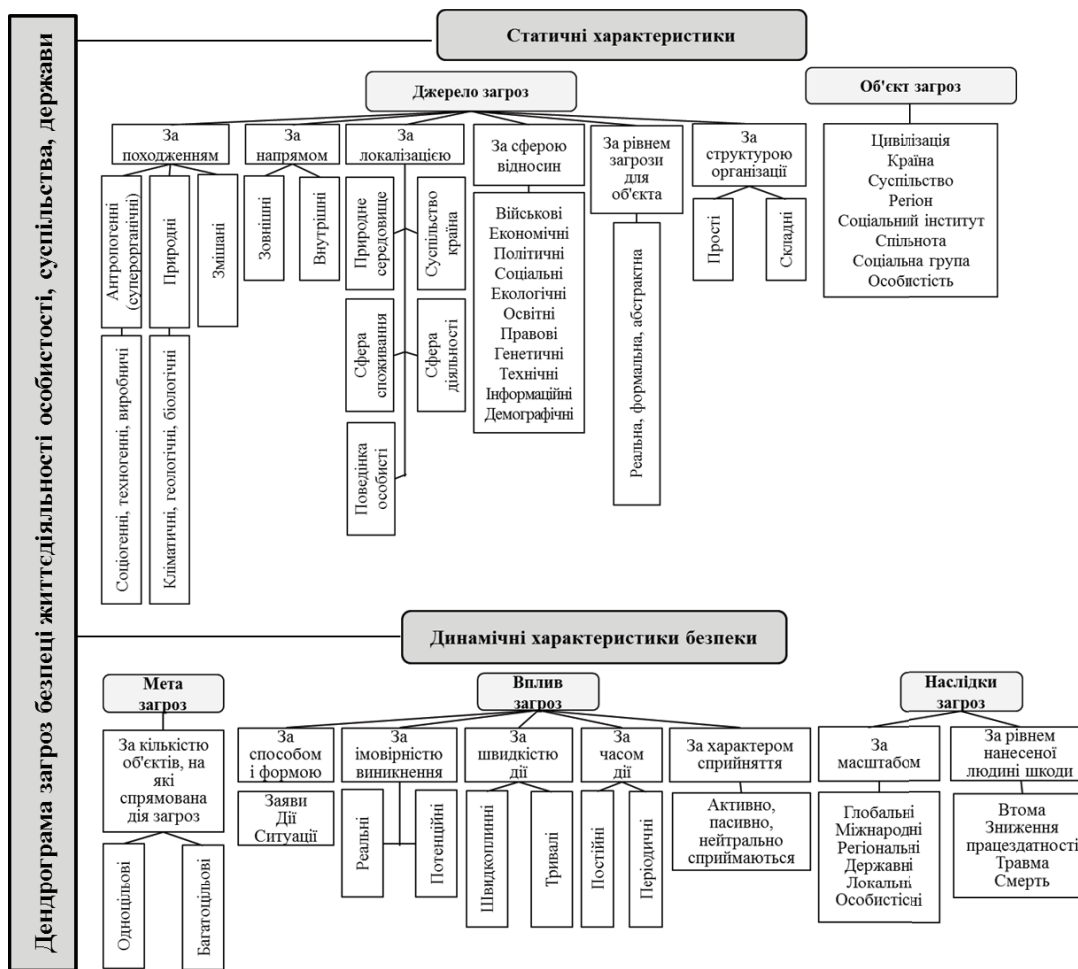

Рис. 6. Дендрограма загроз безпеці життєдіяльності

домств – міністерств й служб, що повинні нейтралізувати їх наслідки. З плином часу характер та інтенсивність загроз змінюються, старі зникають, з'являються нові. Зважаючи на те, що структура державного реагування на наслідки загроз склалася історично й не завжди відповідає запитам часу, реакції органів влади на актуальні загрози іноді неадекватні. Більш того, служби, створені для нейтралізації визначених типів загроз, без їх належного реформування нездатні реагувати на появу нових або похідних від старих загроз [8, с. 2] (рис. 6).

З іншого боку, традиційний апарат дослідження загроз безпеці життєдіяльності використовує переважно методи кількісного аналізу, що констатують факт наявності конкретних загроз, не визначаючи характеру реальних взаємозв'язків структурних складових як всередині самих об'єктів безпеки, так й їх взаємодії із зовнішнім середовищем. У зв'язку із цим варто говорити про важливість оптимізації методики соціологічного моніторингу загроз за рахунок формалізації опису предметної області системи безпеки життєдіяльності,

а також про необхідність нового трактування інтегрального індексу безпеки життєдіяльності особистості, який об'єднував би суб'єктивну та об'єктивну оцінки загроз, що дозволить забезпечити своєчасність виявлення проблемних ситуацій й удосконалити механізми управління ними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ficoń K., Inżynieria zarządzania kryzysowego. Podejście systemowe. – Warszawa: BEL Studio, 2007. – 501 p.
2. Krzyżanowski L. O podstawach kierowania organizacjami inaczej. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999 – P. 4–12.
3. Безопасность жизнедеятельности : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / [Л.А. Михайлов, В.М. Губанов, В.П. Соломин и др.]; под ред. Л.А. Михайлова. – 4-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2012. – 272 с.
4. Василенко В.Н. Ноосферные критерии безопасности граждан России, человечества в биосфере регионов земли / В.Н. Василенко // Философия и общество. – 2012. – № 4. – С. 61–89.

5. Глен А. Основные вызовы и угрозы национальной безопасности: польская перспектива / А. Глен // The Quarterly Journal. – 2012. – Vol. 11. – №3. – С. 61–74 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://procon.bg/system/files/11.3.04_rus_glen.pdf.

6. Зеркалов Д.В. Безпека життєдіяльності / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2011. – 526 с.

7. Зыкин П.В. Концептуальный подход к теории безопасности жизнедеятельности / П.В. Зыкин [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.festival.1september.ru/articles/311539.

8. Кордонський С. Класифікація і ранжування угроз / С. Кордонський // Отечественные записки. – 2013. – № 2(53) [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/2013/2/klassifikaciya-i-ranzhirovanie-ugroz>.

9. Маргулян Я. Социальные опасности и угрозы личности, обществу и государству: источники и при-

чины / Я. Маргулян // Вестник Ереванского университета. Серия: Общественные науки. Социология. Экономика. – 2012. – № 136.5. – С. 20–28. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ysu.am/files/03Y_Margulyan.pdf.

10. Носков Ю.Г. Опасность и безопасность с позиции деятельностного подхода / Ю.Г. Носков // Безопасность. – 1999. – № 1. – С. 170–179.

11. Сулашкин С. Категория «безопасность»: от категориального смысла до государственного управления / Национальная безопасность: научное и государственное управленческое содержание: материалы Всеросс. науч. конф., 4 дек. 2009 г., Москва / Центр пробл. анал. и гос.-упр. проект. / Под ред. С.С. Сулашкина и др. – М. : Научный эксперт, 2010. – С. 10–38.

12. Ярочкин В.И., Бузанова Я.В. Теория безопасности / В.И. Ярочкин. – М. : Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. – 176 с.